

Μήπως ο Lacan δεν είναι μεταστρουκτουραλιστής;

SLAVOJ ZIZEK

«Δεν υπάρχει Μεταγλώσσα»

ΓΙΑ ΝΑ ΑΠΟΔΕΧΘΟΥΜΕ την περιγραφή του Lacan ως «μεταστρουκτουραλιστή» θα πρέπει πρώτα να αγνοήσουμε μια ριζική τομή που τον διαχωρίζει από το πεδίο του «μεταστρουκτουραλισμού»: ακόμα και οι θέσεις που είναι κοινές και στα δύο πεδία αποκτούν στο πλαίσιο του καθενός μια τελείως διαφορετική διάσταση. Ας στοχαστούμε πάνω στην θέση «δεν υπάρχει μεταγλώσσα» για παράδειγμα: πρόκειται για έναν κοινό τόπο που δεν χαρακτηρίζει μόνο την λακανική ψυχανάλυση, αλλά και τον μεταστρουκτουραλισμό (Derrida), όπως και την σύγχρονη ερμηνευτική (Gadamer) — εντούτοις αν μείνουμε σε αυτό το επιφανειακό επίπεδο παραβλέπουμε το γεγονός ότι η λακανική θεωρία χειρίζεται αυτή την θέση με τρόπο εντελώς ασύμβατο με τον μεταστρουκτουραλισμό, όπως και με την ερμηνευτική.

Ο μεταστρουκτουραλισμός ισχυρίζεται ότι κάθε κείμενο εμφανίζεται πάντοτε «πλαισιωμένο» από τον ίδιο του τον σχολιασμό: η ερμηνεία ενός λογοτεχνικού κειμένου λαμβάνει χώρα στο ίδιο επίπεδο με το «αντικείμενο» της. Έτσι η ερμηνεία εμπεριέχεται στο λογοτεχνικό corpus: δεν υπάρχει κανένα «καθαρό» λογοτεχνικό αντικείμενο που να μην περιλαμβάνει κάποιο στοιχείο ερμηνείας, μια κάποια απόσταση από το άμεσο νόημά του. Στον μεταστρουκτουραλισμό η κλασική διάκριση ανάμεσα στο αντικείμενο-κείμενο και στην εξωτερική ερμηνευτική ανάγνωση αντικαθίσταται επομένως από το συνεχές ενός άπειρου λογοτεχνικού κειμένου που εμπεριέχει ήδη, πάντοτε, την ίδια του την ανάγνωση, που τίθεται σε μια απόσταση από τον ίδιο του τον εαυτό. Ακριβώς για αυτό τον λόγο, το μεταστρουκτουραλιστικό εγχείρημα *par excellence* δεν έγκειται απλώς στην αναζήτηση εντός καθαρά λογοτεχνικών κειμένων, προτάσεων που περιλαμβάνουν μια θεωρία σχετικά με την ίδια τους την λειτουργία, αλλά και στην ανάγνωση των ίδιων των θεωρητικών κειμένων ως «λογοτεχνίας» — κατ' αρχίβειαν, στην τοποθέτηση εντός παρενθέσεων των διεκδικησέων τους στην αλήθεια, με σκοπό να εκτεθούν οι κειμενικοί μηχανισμοί που παράγουν το «αποτέλεσμα αληθείας». Όπως έχει ήδη παρατηρήσει ο Habermas, στον μεταστρουκτουραλισμό συναντούμε ένα είδος καθολικευμένης αισθη-

τικοποίησης μέσω της οποίας η «αλήθεια» η ίδια ανάγεται τελικά σε ένα στυλιστικό προϊόν της ρηματικής συνάρθρωσης (Habermas, 1985).

Εν αντιθέσει με αυτή την Νίτσεια αναφορά του μεταστρουκτουραλισμού, στο έργο του Lacan δεν υπάρχει σχεδόν καμιά αναφορά στον Nietzsche. Ο Lacan πάντοτε επιμένει ότι η ψυχανάλυση δεν είναι παρά μια εμπειρία αλήθειας: η θέση του ότι η αλήθεια δομείται όπως μια μυθοπλασία δεν έχει καθόλου να κάνει με την μεταστρουκτουραλιστική αναγωγή της διάστασης της αλήθειας σε ένα κειμενικό «αποτέλεσμα αληθείας». Στην πραγματικότητα ήταν ο Levi-Strauss που, παρά την έντονη κριτική που άσκησε στην «μεταστρουκτουραλιστική μόδα», άνοιξε τον δρόμο στον «μεταστρουκτουραλιστικό» ποιητισμό διαβάζοντας θεωρητικές ερμηνείες μύθων ως νέες μορφές του ίδιου μύθου: θεωρούσε, για παράδειγμα, την φροϋδική θεωρία του Οιδιποδείου συμπλέγματος ως μια νέα παραλλαγή του μύθου του Οιδίποδα.

Στον «μεταστρουκτουραλισμό» η μετωνυμία αποκτά μια ξεκάθαρη λογική κυριαρχία πάνω στην μεταφορά. Η μεταφορική «τομή» γίνεται αντιληπτή ως μια προσπάθεια καταδικασμένη σε αποτυχία: προσπάθεια να σταθεροποιησει, να καναλιζάρει ή να κυριαρχήσει στην μετωνυμική διάχυση της κειμενικής ροής. Υπό την οπτική αυτή, η λακανική επιμονή στην προτεραιότητα της μεταφοράς πάνω στην μετωνυμία, η θέση του Lacan ότι η μετωνυμική ολίσθηση πρέπει πάντοτε να υποστηρίζεται από μια μεταφορική τομή, ερμηνεύεται από τους μεταστρουκτουραλιστές ως μια σαφής ένδειξη ότι η θεωρία του φέρει ακόμα το ίχνος της «μεταφυσικής της παρουσίας». Οι μεταστρουκτουραλιστές εξηγούν την λακανική θεωρία του *point-de-capiton*¹, του φαλλικού σημαίνοντος ως σημαίνοντος της έλλειψης, ως μια προσπάθεια ελέγχου και περιορισμού της «διασποράς» της κειμενικής διαδικασίας. Δεν είναι άραγε, υποστηρίζουν, μια προσπάθεια εντοπισμού μιας έλλειψης σε ένα μοναδικό σημαίνον, στο Ένα, έστω και αν πρόκειται για το ίδιο το σημαίνον της έλλειψης; Ο Derrida συνεχώς επικρίνει τον Lacan για την παράδοξη χειρονομία του να προβαίνει σε μια αναγωγή της έλλειψης μέσα από την ίδια της την αναγνώριση. Η έλλειψη εντοπίζεται σε ένα σημείο εξαίρεσης που εξα-

σφαλίζει την συνοχή όλων των άλλων στοιχείων, εξαιτίας και μόνο του γεγονότος ότι καθορίζεται ως ο «συμβολικός ενουχισμός», μόνο και μόνο από το γεγονός ότι ο φαλλός ορίζεται ως το σημαίνον της (Derrida, 1987).

Ακόμα και στο επίπεδο μιας απλοϊκής «άμεσης» ανάγνωσης, είναι δύσκολο να αποφύγουμε την αίσθηση ότι κάτι λείπει από αυτή την μεταστρουκτουραλιστική θέση – ή, για να γίνουμε λίγο πιο ακριβείς, ότι αυτή η κριτική του Lacan μοιάζει πολύ βολική για να είναι αληθινή. Η μεταστρουκτουραλιστική θέση επανλαμβάνει συνεχώς ότι κανένα κείμενο δεν είναι εντελώς μη-μεταφυσικό. Από την μια μεριά, δεν είναι δυνατόν να απαλλαγούμε από την παράδοση της μεταφυσικής μέσα από μια απλή χειρονομία αποστασιοποίησης, τοποθέτησής μας δηλαδή εκτός του πεδίου της, ακριβώς επειδή η γλώσσα που είμαστε αναγκασμένοι να χρησιμοποιούμε είναι εμπροσθιακή από την μεταφυσική. Από την άλλη μεριά όμως, κάθε κείμενο, όσο μεταφυσικό και αν είναι, παράγει πάντοτε χάσματα που αναδεικνύουν ρωγμές στον μεταφυσικό κύκλο: σημεία στα οποία η κειμενική διαδικασία ανατρέπει όσα ο «συγγραφέας» ήθελε να πει. Αναρωτιέμαι μήπως αυτή η θέση παραείναι βολική. Για να το θέσω πιο καυστικά, η θέση από την οποία ο αποδομιστής μπορεί πάντοτε να επιβεβαιώσει το γεγονός ότι «δεν υπάρχει μεταγλώσσα», ότι καμιά φράση δεν λέει ακριβώς εκείνα που ήθελε να πει, ότι η διαδικασία εκφορράς ανατρέπει πάντοτε το εκφερόμενο, είναι η θέση της μεταγλώσσας στην πιο καθαρή, την πιο ριζική της μορφή.

Πώς είναι δυνατόν κανείς να μην αναγνωρίσει στον παθιασμένο ζήλο με τον οποίο ο μεταστρουκτουραλιστής επιμένει ότι κάθε κείμενο, συμπεριλαμβανομένου και του δικού του, εμπλέκεται σε μια θεμελιακή αμφισημία και κατακλύζεται από την «διασπορά» της διακειμενικής διαδικασίας, τα σημεία μιας πεισματώδους *άρνησης* (υπό την Φρουδική έννοια της *Verneinung*), μια μετά βίας κρυμμένη αναγνώριση του γεγονότος ότι κανείς μιλά από μια ασφαλή θέση, από μια θέση που δεν κατατρώγεται από την αποκεντρωμένη κειμενική διαδικασία; Γι' αυτό ακριβώς ο μεταστρουκτουραλιστικός ποιητισμός είναι *επίπλαστος*. Ολόκληρη η προσπάθεια να γράψει κανείς «ποιητικά», να μας κάνει να αισθανθούμε πως το ίδιο μας το κείμενο είναι ήδη παγιδευμένο σε ένα αποκεντρωμένο δίκτυο πληθυντικών διαδικασιών και πως αυτή η κειμενική διαδικασία ανατρέπει πάντοτε εκείνο που «θέλαμε να πούμε», ολόκληρη η προσπάθεια αποφυγής της καθαρά θεωρητικής μορφής έκθεσης των ιδεών μας και υιοθέτησης ρητορικών ευρημάτων που χαρακτηρίζουν συνήθως την λογοτεχνία, αποκρύπτει το ενοχλητικό γεγονός ότι στην ρίζα εκείνου που λένε οι μεταστρουκτουραλιστές υπάρχει μια ξεκάθαρα ορισμένη θεωρητική θέση που μπορεί να αρθρωθεί χωρίς δυσκολία σε μια καθαρή και απλή μεταγλώσσα.

Η μειζων μεταστρουκτουραλιστική υπόθεση είναι ότι η κλασική αναγωγή των ρητορικών ευρημάτων σε εξωτερικά μέσα που δεν αγγίζουν το status των σημειομένων περιεχομένων είναι

απατηλή: τα λεγόμενα στυλιστικά μηχανήματα καθορίζουν ήδη τα ίδια τα «εσώτερα» εννοιολογικά περιεχόμενα. Εντούτοις, φαίνεται ότι το ίδιο το μεταστρουκτουραλιστικό ποιητικό στυλ – το στυλ του συνεχούς ειρωνικού αυτο-σχολιασμού και της αυτο-αποστασιοποίησης, ο τρόπος της συνεχούς ανατροπής εκείνου που κανείς υποτίθεται ότι θα έλεγε κυριολεκτικά – υφίσταται μόνο και μόνο για να «γαρνίρει» κάποιες βασικές θεωρητικές θέσεις. Γι' αυτό ακριβώς οι μεταστρουκτουραλιστικοί σχολιασμοί παράγουν συχνά το εξής αποτέλεσμα: μια ατελειωτή οιοει-ποιητική παραλλαγή πάνω στην ίδια θεωρητική υπόθεση, μια παραλλαγή που δεν παράγει τίποτε καινούριο. Το πρόβλημα με την αποδόμηση, επομένως, δεν είναι ότι αποκηρύσσει τις αυστηρές θεωρητικές διατυπώσεις προς χάριν ενός πλαδαρού ποιητισμού. Αντιθέτως, είναι ότι η θέση της παραείναι «θεωρητική» (υπό την έννοια μιας θεωρίας που αποκλείει την διάσταση της αλήθειας, η οποία δηλαδή δεν επηρεάζει τον τόπο από τον οποίο μιλάμε).

Το Φαλλικό Σημαίνον

Πώς όμως είναι δυνατόν να ξεπεράσουμε αυτό το αδιέξοδο; Εδώ ακριβώς αναδύεται η διαφορά του Lacan από τους μεταστρουκτουραλιστές. Στο *Σεμινάριο XI* του 1964 για τις *Τέσσερις Θεμελιώδεις Έννοιες της Ψυχανάλυσης*, ξεκινά μια από τις φράσεις του ως εξής: «Αλλά αυτό ακριβώς είναι εκείνο που θέλω να πω και εκείνο που λέω – γιατί εκείνο που θέλω να πω είναι αυτό που λέω...». Σε μια μεταστρουκτουραλιστική ανάγνωση, τέτοιες φράσεις αποδεικνύουν ότι ο Lacan εξακολουθεί να φλερτάρει με την θέση του Κυρίου: «λέω εκείνο που θέλω να πω» ισοδυναμεί με μια διεκδίκηση της σύμπτωσης ανάμεσα σε εκείνο που επιθυμούμε να πούμε και σε εκείνο που τελικά λέμε – δεν πρόκειται για μια σύμπτωση που ορίζει την αυταπάτη του Κυρίου; Δεν επιχειρηματολογεί ο Lacan ωσάν το ίδιο του το κείμενο να εξαιρείται από το χάσμα ανάμεσα σε εκείνο που λέγεται και σε εκείνο που επιθυμεί να πει; Δεν ισχυρίζεται τελικά ότι είναι σε θέση να κυριαρχήσει στα σημασιοδοτικά αποτελέσματα του κειμένου του; Στην λακανική οπτική όμως, είναι ακριβώς τέτοιου είδους «αδύνατα» εκφερόμενα – εκφερόμενα που ακολουθούν την λογική του παράδοξου «Ψεύδομαι», γνωστού και ως παραδόξου του Επιμενίδη – που διατηρούν το θεμελιακό χάσμα της διαδικασίας σημασιοδότησης ανοιχτό και έτσι μας εμποδίζουν να καταλάβουμε μια μεταγλωσσική θέση.

Στο σημείο αυτό ο Lacan βρίσκεται κοντά στον Brecht. Δεν έχει κανείς παρό να θυμηθεί την βασική διαδικασία των «εκπαιδευτικών» έργων των αρχών της δεκαετίας του 1930 στα οποία τα *dramatis personae* προαναγγέλλουν έναν «αδύνατο» σχολιασμό των ίδιων τους των πράξεων. Ένας ηθοποιός βγαίνει στην σκηνή και λέει: «Είμαι ένας καπιταλιστής του οποίου σκοπός είναι να εκμεταλλεύεται τους εργάτες. Τώρα θα προσπαθήσω να πείσω έναν από τους εργάτες μου για την αλήθεια της αστικής ιδεολογίας που νομιμοποιεί την εκμετάλλευση...».

Επειτα πλησιάζει τον εργάτη και κάνει ακριβώς αυτό που είχε προαναγγείλει. Δεν αποκαλύπτει η διαδικασία αυτή – ο ηθοποιός που σχολιάζει τις ίδιες του τις πράξεις από μια «αντικειμενική» θέση καθαρής μεταγλώσσας – με έναν σχεδόν απτό τρόπο, την απώτερη αδυνατότητα κατάληψης αυτής της θέσης; Δεν είναι τελικά, μέσα στο ίδιο της το παράλογο, απείρως πιο ανατρεπτική από τον ποιητισμό που απαγορεύει κάθε άμεση, απλή φράση και αισθάνεται πάντοτε υποχρεωμένος να προσθέτει νέα σχόλια, υποχωρήσεις, παρακάμψεις, παρενθeses, εισαγωγικά... – τόσες διαβεβαιώσεις ότι εκείνο που λέμε δεν θα πρέπει να γίνεται αντιληπτό άμεσα ή κυριολεκτικά, ως ταυτόσημο με τον εαυτό του; Η μεταγλώσσα δεν συνιστά απλώς μια Φαντασική οντότητα.

Ανήκει στο *Πραγματικό* υπό την πλέον αυστηρή λακανική έννοια – είναι δηλαδή αδύνατον να καταλάβουμε τη θέση της. Αλλά, όπως προσθέτει ο Lacan, είναι ακόμη πιο δύσκολο να την *αποφύγουμε*. Κανείς δεν είναι σε θέση να το φθάσει, να το *κατακτήσει*, αλλά και κανείς δεν μπορεί και να το αποφύγει, να *αποδράσει* από αυτό. Γι' αυτό ακριβώς ο μόνος τρόπος αποφυγής (χειρισμού) του Πραγματικού είναι η παραγωγή μιας φράσης καθαρής μεταγλώσσας η οποία, μέσω του πρόδηλα παράλογου χαρακτήρα της, υλοποιεί την ίδια της την αδυνατότητα: πρόκειται για ένα παράδοξο στοιχείο το οποίο στην ίδια του την ταυτότητα ενσαρκώνει την απόλυτη ετερότητα, το ανεπανόρθωτο χάσμα που καθιστά αδύνατη την κατάληψη μιας μεταγλωσσικής θέσης. Για τον Derrida ο εντοπισμός της έλλειψης υποτίθεται ότι «εξημερώνει» την «διασπορά» της διαδικασίας συγγραφής, ενώ για τον Lacan και μόνο η παρουσία ενός παράδοξου «τουλάχιστον ένα» διατηρεί την ριζική διάσταση του χάσματος. Το λακανικό όνομα αυτού του παράδοξου στοιχείου είναι, φυσικά, ο φαλλός ως σημαίνον, ως ένα είδος αρνητικής έκδοσης της «αλήθειας ως δείκτη του εαυτού της». Το φαλλικό σημαίνον είναι, κατά κάποιον τρόπο, ο δείκτης της ίδιας του της αδυνατότητας. Στην

θετικότητα του συνιστά το σημαίνον του «ενουχισμού» – με άλλα λόγια, της ίδιας του της έλλειψης. Τα λεγόμενα προ-φαλλικά αντικείμενα (στήθος, περιπτώματα) είναι χαμένα αντικείμενα, ενώ ο φαλλός δεν είναι απλώς χαμένος, αλλά αποτελεί ένα αντικείμενο που *ενσαρκώνει μια ορισμένη θεμελιακή απώλεια μέσα από την ίδια του την παρουσία*. Στο σημείο αυτό ο Lacan διαφοροποιείται από τον Jung, στον οποίο αποδίδεται – ίσως λανθασμένα, αλλά *se non e vero, e ben trovato* – η περιφημη φράση: «Τι είναι το πέος αν όχι ένα φαλλικό σύμβολο;» Ας ανακαλέσουμε ακόμη στην μνήμη μας την ερμηνεία του Otto Fenichel για την χυδαία χειρονομία που αποκαλείται στα γερμανικά «η μακριά μύτη» (*die lange Nase*). Το άπλωμα των δακτύλων μπροστά στο πρόσωπο και η τοποθέτηση του αντίχει-

ρα πάνω στη μύτη υποτίθεται ότι υποδηλώνει τον εν στύσει φαλλό. Το μήνυμα αυτής της χειρονομίας φαίνεται να εξαντλείται σε μια απλή επίδειξη μπροστά σε έναν αντίπαλο: κοίτα πόσο μεγάλη την έχω, η δική μου είναι μεγαλύτερη από την δική σου. Αντί να αρνηθεί αυτή την απλοϊκή ερμηνεία κατά μέτωπο, ο Fenichel εισάγει μια μικρή μετάθεση: η λογική της προσβολής προς τον αντίπαλο ενέχει πάντοτε την *μίμηση* ενός χαρακτηριστικού του γνωρίσματος. Αν αυτό αληθεύει, τι είναι τελικά τόσο προσβλητικό σε μια μίμηση που επισημαίνει ότι ο άλλος έχει ένα μεγάλο και δυνατό αρρενωπό όργανο; Η λύση που προτάσσει ο Fenichel είναι ότι κανείς θα πρέπει να αναγνωρίσει αυτή την χειρονομία ως το πρώτο μέρος μιας πρότασης, το δεύτερο μέρος της οποίας παραλείπεται. Ολόκληρη η πρόταση έχει ως εξής: «Μπορεί να την έχεις τόσο μεγάλη και δυνατή, αλλά παρά το γεγονός αυτό, είσαι ανίκανος. Δεν μπορείς να με πληγώσεις με αυτήν» (Fenichel, 1928). Κατ' αυτό τον τρόπο ο αντίπαλος εμπλέκεται σε μια βιασμένη επιλογή η οποία, σύμφωνα με τον Lacan (1979, κεφ. XVI), ορίζει την εμπειρία του ενουχισμού: αν δεν μπορεί, δεν μπορεί, αλλά ακόμη και αν μπορεί, οποιαδήποτε επιβεβαίωση της δύναμής του είναι καταδικασμένη να λειτουργήσει ως άρνηση – με άλλα

λόγια, ως κάλυψη της θεμελιακής ανικανότητάς του, ως μια απλή επίδειξη η οποία τελικά επιβεβαιώνει, με έναν αρνητικό τρόπο, το γεγονός ότι δεν μπορεί να κάνει τίποτε. Όσο περισσότερο αντιδρά, όσο περισσότερο επιδεικνύει την δύναμή του, τόσο περισσότερο επιβεβαιώνεται η ανικανότητά του.

Υπό αυτή ακριβώς την έννοια ο φαλλός συνιστά το σημαίνον της έλλειψης. Αυτή είναι η λογική της φαλλικής αντιστροφής η οποία εδραιώνεται όταν η επίδειξη δυνάμεως αρχίζει να λειτουργεί ως επιβεβαίωση μιας θεμελιακής ανικανότητας. Αυτή είναι επίσης και η λογική της λεγόμενης πολιτικής πρόκλησης που απευθύνεται απέναντι σε μια ολοκληρωτική δομή εξουσίας. Ο πανκ που μιμείται τις «σαδομαζοχιστικές» εξουσιαστικές τελετουργίες δεν θα πρέπει να γίνεται αντιληπτός ως μια περίπτωση ταύτισης του θύματος με τον θύτη (όπως συνήθως συμβαίνει). Το μήνυμα προς την εξουσιαστική δομή είναι, αντιθέτως, η άρνηση που ενέχεται στην θετική πράξη της μίμησης: Είσαι τόσο δυνατός, αλλά παρά το γεγονός αυτό, είσαι ανίκανος. Δεν μπορείς να με πλήξεις πραγματικά! Με αυτό τον τρόπο, η δομή εξουσίας συλλαμβάνεται στην ίδια παγίδα. Όσο περισσότερο βίαιη είναι η αντίδρασή της, τόσο περισσότερο επιβεβαιώνει την θεμελιακή ανικανότητά της.

«Ο Λένιν στην Βαρσοβία» ως Αντικείμενο

Για να εκθέσουμε περισσότερο ξεκάθαρα τον τρόπο με τον οποίο το λακανικό φαλλικό σημαίνον ενέχει την αδυνατότητα της μεταγλώσσας, ας επιστρέψουμε στην μεταστρουκτουραλιστική κατανόηση της θέσης ότι «δεν υπάρχει μεταγλώσσα». Το σημείο εκκίνησής της είναι το γεγονός ότι το επίπεδο μηδέν όλων των μεταγλωσσών – η φυσική, συνηθισμένη γλώσσα – αποτελεί συγχρόνως το τελευταίο δυνατό ερμηνευτικό πλαίσιο: δεν συνιστά παρά την απώτερη μεταγλώσσα. Η συνηθισμένη γλώσσα είναι η ίδια της η μεταγλώσσα. Είναι, με άλλα λόγια, αυτο-αναφορική, συνιστά τον τόπο μιας ασταμάτητης αυτο-αναστοχαστικής κίνησης. Στο πλαίσιο αυτής της θεώρησης δεν γίνεται και πολύς λόγος για το αντικείμενο. Συνήθως, κανείς το ξεφορτώνεται πολύ απλά μέσα από την υπόδειξη ότι η «πραγματικότητα» είναι ήδη δομημένη από το μέσον της γλώσσας. Κατ' αυτό τον τρόπο οι μεταστρουκτουραλιστές αφήνονται γλυκά στο άπειρο αυτο-ερμηνευτικό παιχνίδι της γλώσσας. «Δεν υπάρχει μεταγλώσσα» συνήθως θεωρείται ότι σημαίνει ακριβώς το αντίθετο: ότι δηλαδή δεν υπάρχει καθαρό αντικείμενο-γλώσσα, γλώσσα δηλαδή που θα μπορούσε να λειτουργήσει ως ένα καθαρά διαφανές μέσο για την οροθέτηση μιας από τα πριν δεδομένης πραγματικότητας. Κάθε «αντικειμενική» πρόταση γύρω από τα πράγματα εμπεριέχει κάποιο είδος αυτο-αποστασιοποίησης, μια αναπήδηση του σημαίνοντος από το «κυριολεκτικό νόημά» του. Εν ολίγοις, η γλώσσα λέει πάντοτε, λίγο πολύ, κάτι άλλο από εκείνο που θέλει να πει.

Στην διδασκαλία του Lacan εντούτοις, η θέση «δεν υπάρχει μεταγλώσσα» οφείλει να γίνεται αντιληπτή κυριολεκτικά. Σημαί-

νει ότι ολόκληρη η γλώσσα είναι, κατά κάποιον τρόπο, ένα αντικείμενο-γλώσσα: δεν υπάρχει γλώσσα χωρίς αντικείμενο. Ακόμη και όταν η γλώσσα εμπλέκεται φαινομενικά σε μια αυτο-αναφορική κίνηση, ακόμη και όταν δεν φαίνεται να μιλά παρά για τον ίδιο της τον εαυτό, υπάρχει κάποια αντικειμενική, μη-σημσιολογική «αναφορά» σε αυτή την κίνηση. Το λακανικό σημάδι αυτής της αναφοράς είναι, ασφαλώς, το *objet petit a*, το *αντικείμενο μικρό a*. Η αυτο-αναφορική κίνηση του σημαίνοντος δεν είναι εκείνη ενός κλειστού κύκλου, αλλά αποτελεί μια ελλειπτική κίνηση γύρω από ένα ορισμένο κενό. Το *objet petit a* δε, ως το αρχικό χαμένο αντικείμενο το οποίο ισοδυναμεί υπό μία έννοια με την ίδια του την απώλεια, συνιστά ακριβώς την ενσάρκωση αυτού του κενού.

Αυτός ο «εσωτερικός αποκλεισμός» του αντικειμένου από τον Άλλο του συμβολικού δικτύου μας επιτρέπει ακόμη να αποκάλυψουμε την σύγχυση πάνω στην οποία εδράζεται η Ντεριντιανή υπόθεση του «τίτλου του γράμματος» (*le titre de la lettre*): η κριτική δηλαδή της λακανικής θεωρίας σύμφωνα με την οποία, όπως υποστηρίζει ο Derrida, το γράμμα πάντοτε φέρει την διεύθυνση του παραλήπτη του και, ως εκ τούτου, φθάνει πάντοτε στον προορισμό του. Αυτό υποτίθεται ότι επιβεβαιώνει την «κλειστή οικονομία» της λακανικής έννοιας του Συμβολικού: το κεντρικό σημείο αναφοράς (το σημαίνον της έλλειψης) υποτίθεται ότι αποκλείει την δυνατότητα να χαθεί κάποιο γράμμα, να χάσει δηλαδή την κυκλική-τελεολογική ρότα του και να μην αφιχθεί ποτέ στον προορισμό του (Nancy και Lacoue-Labarthe, 1973).

Σε ποιο ακριβώς σημείο έγκειται η παρανόηση στην οποία βασίζεται αυτή η κριτική; Είναι αληθές ότι στην λακανική θεωρία «κάθε γράμμα έχει τον τίτλο του», αλλά ο τίτλος αυτός σε καμιά περίπτωση δεν αποτελεί κάποιο είδος τέλους της πορείας του. Ο λακανικός «τίτλος του γράμματος» βρίσκεται πιο κοντά στον τίτλο μιας εικόνας, ενός έργου ζωγραφικής, όπως, για παράδειγμα, εκείνου που περιγράφεται στο γνωστό ανέκδοτο για τον «Λένιν στην Βαρσοβία». Σε μια έκθεση ζωγραφικής στην Μόσχα, υπάρχει ένα έργο που απεικονίζει την Nadezhda Krupskaya, την γυναίκα του Λένιν, στο κρεβάτι με ένα μέλος της κομμουνιστικής νεολαίας. Μόλις το βλέπει, ένας απορημένος επισκέπτης ρωτάει έναν φύλακα του μουσείου: «Μα πού βρίσκεται ο Λένιν;» Ο φύλακας απαντά ήρεμα και πολύ σοβαρά: «Ο Λένιν βρίσκεται στην Βαρσοβία».

Αν βάλουμε στην άκρη την θέση του Λένιν ως απόντος τρίτου, φορέα της απαγόρευσης της σεξουαλικής σχέσης, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο «Λένιν στην Βαρσοβία» είναι, υπό την πιο αυστηρή λακανική έννοια, το αντικείμενο αυτής της εικόνας. Ο τίτλος ονομάζει το αντικείμενο που λείπει από το πεδίο εκείνου που απεικονίζεται. Με άλλα λόγια, σ' αυτό το ανέκδοτο, η παγίδα στην οποία πιάστηκε ο επισκέπτης θα μπορούσε να οριστεί ως η παγίδα της μεταγλώσσας. Το λάθος του επισκέπτη είναι ότι κάνει την υπόθεση ότι υπάρχει ανάμεσα στην εικόνα και στον τίτλο της η σχέση που συνήθως αποδίδεται

ανάμεσα στο σημείο και το καταδηλωτικό αντικείμενο – ως εάν ο τίτλος να μιλά για την εικόνα από κάποιο είδος «αντικειμενικής απόστασης» – και μετά ψάχνει για την θετική της αντιστοιχία στον πίνακα. Έτσι ο επισκέπτης θέτει το ερώτημα: «Πού βρίσκεται, πού απεικονίζεται το αντικείμενο που υποδεικνύεται από τον τίτλο;» Το σημαντικό βεβαίως είναι ότι στην περίπτωση αυτή η σχέση ανάμεσα στην εικόνα και τον τίτλο της δεν είναι η συνήθης, στην οποία ο τίτλος αντιστοιχεί απλώς σε ό,τι απεικονίζεται (όπως στην περίπτωση των συνηθισμένων «τοπίων» και «αυτοπροσωπογραφιών»). Εδώ ο τίτλος βρίσκεται, κατά κάποιον τρόπο, στην ίδια επιφάνεια με την εικόνα. Αποτελεί τμήμα του ίδιου συνεχούς με τον ίδιο τον πίνακα. Η απόστασή του από την εικόνα είναι αυστηρά εσωτε-

ρική, δημιουργεί μια τομή πάνω στην εικόνα. Γι' αυτό ακριβώς κάτι πρέπει να «πέσει» από την εικόνα: όχι ο τίτλος της, αλλά το αντικείμενο το οποίο αντικαθίσταται από τον τίτλο. Με άλλα λόγια, ο τίτλος της εικόνας λειτουργεί ως μια Φροϋδική *Vorstellungrepräsentanz*: ως ο αντιπρόσωπος, ο αντικαταστάτης μιας παράστασης, το σημαίνον στοιχείο που καλύπτει την κενή θέση της χαμένης παράστασης (της απεικόνισης δηλαδή του ίδιου του Λένιν). Το πεδίο της παράστασης [*Vorstellung*] είναι το πεδίο εκείνου που απεικονίζεται θετικά, το πρόβλημα όμως είναι ότι δεν μπορούν να απεικονισθούν τα πάντα. Κάτι θα πρέπει κατ' ανάγκη να «πέσει», «ο Λένιν πρέπει να βρίσκεται στην Βαρσοβία», και ο τίτλος καταλαμβάνει την θέση αυτού του κενού, αυτής της ελλείπουσας, «πρωταρχικά απωθημένης» παράστασης: η εξαίρεσή της λειτουργεί ως μια θετική προϋπόθεση για την εμφάνιση εκείνου που απεικονίζεται (επειδή, για να το πούμε ωμά, αν ο Λένιν δεν βρισκόταν στην Βαρσοβία, η Krupskaya δεν θα μπορούσε να ...). Αν κατανοήσουμε την λέξη «υποκείμενο» («subject») υπό την έννοια του «περιεχομένου», μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι εκείνο που ανακύπτει εδώ είναι η *διαφορά υποκειμένου* (περιεχομένου)/*αντικειμένου*. «Η Nadezhda Krupskaya στο

κρεβάτι με ένα νεαρό μέλος της κομμουνιστικής νεολαίας» είναι το *υποκείμενο* (περιεχόμενο) της εικόνας, «ο Λένιν στην Βαρσοβία» είναι το *αντικείμενό* της.

Πρόκειται φυσικά για ένα ανέκδοτο γύρω από την *Vorstellungrepräsentanz*, πράγμα που εξηγεί και γιατί το σημαίνον καθαυτό αποκόπτεται από το status της *Vorstellungrepräsentanz* στον Lacan. Δεν είναι πια η απλή Σωσυριανή υλική παράσταση του σημανομένου, της νοητικής παράστασης-ιδέας, αλλά το υποκατάστατο που πληρώνει το κενό μιας πρωταρχικά απύσους παράστασης: δεν φέρνει στον νου καμιά παράσταση, αναπαριστά την *έλλειψή* του. Η παρανόηση στην οποία θεμελιώνεται η μεταστρουκτουραλιστική κριτική του Lacan αποτελεί τελικά μια παρανόηση που αφορά την φύση της *Vorstellungrepräsentanz*. Εί-

να μια κριτική που δεν λαμβάνει υπόψιν το γεγονός ότι η *Vorstellungrepräsentanz* (το καθαρό, αναστοχαστικό σημαίνον που ενσαρκώνει την ίδια την έλλειψη) γεμίζει το κενό του χαμένου αντικειμένου. Από την στιγμή που η *Vorstellungrepräsentanz* παύει να συνδέεται με αυτή την τρύπα στον Άλλο, με την έκπτωση του αντικειμένου, αρχίζει να λειτουργεί ως ένας «τίτλος»: ως ένας μεταγλωσσικός καθορισμός, ως μια τομή που περιορίζει, ολοποιεί, καναλιζάρει την αρχική διασπορά της σημαίνουσας υφής ... εν ολίγοις, παγιδευόμαστε στην μεταστρουκτουραλιστική σούπα.

Αν το ανέκδοτο για τον Λένιν στην Βαρσοβία εκθέτει την λογική του κυρίου σημαίνοντος, υπάρχει ένα άλλο ανέκδοτο – που αποτελεί, κατά κάποιον τρόπο, την συμμετρική του αντιστροφή – που δείχνει ξεκάθαρα την λογική του αντικειμένου: πρόκειται για το ανέκδοτο για τον νεαρό που προσπαθεί να αποφύγει την στρατιωτική θητεία προσποιούμενος τον τρελό. Το σύμπτωμά του είναι ότι ελέγχει ψυχαναγκαστικά όλα τα κομμάτια χαρτιού που πιάνει στα χέρια του, επαναλαμβάνοντας συνεχώς: «Δεν είναι αυτό!» Τον στέλνουν λοιπόν στον στρατιωτικό ψυχίατρο, στον οποίο το γραφείο επίσης εξετάζει όλα τα χαρτιά που βρίσκει μπροστά του, συμπεριλαμ-

βανομένων και εκείνων που βρίσκονται στον κάλαθο των αχρήστων, επαναλαμβάνοντας όλη την ώρα: «Δεν είναι αυτό!» Ο ψυχίατρος, απόλυτα πεπεισμένος ότι είναι όντως τρελός, του υπογράφει το απολυτήριο που τον απαλλάσσει από την υποχρέωση εκπλήρωσης της στρατιωτικής του θητείας. Ο νεαρός το κοιτάζει προσεκτικά και αναφωνεί με αγάλλιαση: «Αυτό είναι!»

Θα μπορούσαμε να παρατηρήσουμε ότι αυτό το κομμάτι χαρτί που τελικά ανευρίσκεται –η εγγύηση της απαλλαγής— έχει το status ενός αντικειμένου υπό την λακανική έννοια. Γιατί; Επειδή αποτελεί ένα αντικείμενο που παράγεται από την ίδια την σημαίνουσα υφή. Πρόκειται για ένα είδος αντικειμένου που ανακλύπει ως αποτέλεσμα όλης της φασαριάς που το περιτριγυρίζει. Ο «τρελός» νεαρός παριστάνει ότι ψάχνει για κάτι, και μέσα από αυτή την αναζήτηση, μέσα από την επαναλαμβανόμενη αποτυχία («Δεν είναι αυτό!»), παράγει εκείνο για το οποίο ψάχνει. Το παράδοξο επομένως είναι ότι η ίδια η διαδικασία αναζήτησης παράγει το αντικείμενο που συνιστά την αιτία της: πρόκειται για έναν ακριβή παραλληλισμό με την λακανική επιθυμία η οποία παράγει το ίδιο το αντικείμενο-αίτιό της. Το σφάλμα όλων των ανθρώπων γύρω από τον νεαρό, συμπεριλαμβανομένου και του ψυχιάτρου, είναι ότι παραβλέπουν το γεγονός ότι αποτελούν ήδη τμήμα του παιχνιδιού του «τρελού» νεαρού. Νομίζουν ότι τον ξεετάζουν από μια αντικειμενική, μεταγλωσσική απόσταση, όπως ο παραξενεμένος θεατής του πίνακα «Ο Λένιν στην Βαρσοβία», που εσφαλμένα εξέλαβε τον τίτλο της εικόνας ως μια μεταγλωσσική περιγραφή του περιεχομένου της.

Το σφάλμα είναι επομένως συμμετρικό. Στην περίπτωση του «Λένιν στην Βαρσοβία» ο τίτλος βρίσκεται στο ίδιο επίπεδο με το απεικονιζόμενο περιεχόμενο του πίνακα και δεν αποτελεί μεταγλωσσικό καθορισμό του. Στο δεύτερο παράδειγμα το χαρτί –το απολυτήριο– ως αντικείμενο συνιστά τμήμα της ίδιας της σημασιοδοτικής διαδικασίας: προϊόν της μάλιστα και όχι εξωτερική της αναφορά. Αρχικά λοιπόν έχουμε το παράδοξο ενός σημαίνοντος που είναι τμήμα της παράστασης της πραγματικότητας (που καλύπτει ένα κενό, μια τρύπα σε αυτήν). Έπειτα έχουμε το αντίστροφο παράδοξο ενός αντικειμένου το οποίο πρέπει να ενσωματωθεί στην σημασιοδοτική υφή. Ίσως αυτό το διττό παράδοξο να μας προσφέρει το τελικό ερμηνευτικό κλειδί αναφορικά με την λακανική θέση «Δεν υπάρχει μεταγλώσσα».

Ο Ανταγωνισμός ως Πραγματικό

Για να συλλάβουμε την λογική ενός αντικειμένου το οποίο εντάσσεται στην σημασιοδοτική ύφανση, είναι ανάγκη να ανακαλέσουμε στην μνήμη μας τον παράδοξο χαρακτήρα του λακανικού Πραγματικού. Το Πραγματικό γίνεται συνήθως αντιληπτό ως ένας σκληρός πυρήνας ο οποίος αντιστέκεται στην συμβολοποίηση, στην διαλεκτικοποίηση, που παραμένει στην θέση του και πάντοτε επιστρέφει σε αυτήν. Υπάρχει μια γνω-

στή ιστορία επιστημονικής φαντασίας («Το Πείραμα» του Fredric Brown) που καταδεικνύει ακριβώς αυτό το σημείο: πρόκειται για την ιστορία του καθηγητή Johnson ο οποίος υποτίθεται ότι έχει αναπτύξει το πειραματικό, μικρής κλίμακας μοντέλο μιας χρονομηχανής. Αντικείμενα μικρού μεγέθους που τοποθετούνται στην μηχανή μεταβιβάζονται στο παρελθόν ή στο μέλλον. Αρχικά ο καθηγητής επιδεικνύει στους δύο βοηθούς του ένα πεντάλεπτο ταξίδι στο μέλλον, θέτοντας την μηχανή στην μελλοντική φάση λειτουργίας και τοποθετώντας ένα μικρό χάλκινο κύβο στην υποδοχή της μηχανής. Ο κύβος εξαφανίζεται αμέσως και επανεμφανίζεται σε πέντε λεπτά. Το επόμενο πείραμα, πέντε λεπτά στο παρελθόν, είναι λίγο δυσκολότερο. Ο Johnson εξηγεί ότι έχοντας θέσει τον δείκτη του παρελθόντος στα πέντε λεπτά, θα τοποθετήσει τον κύβο στην υποδοχή στις τρεις ακριβώς. Από την στιγμή όμως που ο χρόνος τρέχει τώρα προς τα πίσω, θα έπρεπε να εξαφανιστεί από το χέρι του και να εμφανιστεί στην υποδοχή στις τρεις παρά πέντε, δηλαδή πέντε λεπτά πριν τον τοποθετήσει εκεί. Ένας από τους συνεργάτες του τον ρωτάει την προφανή ερώτηση: «Πώς είναι λοιπόν δυνατόν να τοποθετηθεί εκεί;» Ο καθηγητής εξηγεί ότι στις τρεις ακριβώς ο κύβος θα εξαφανιστεί από την υποδοχή και θα εμφανιστεί στο χέρι του για να τοποθετηθεί στην μηχανή. Αυτό ακριβώς συμβαίνει. Ο δεύτερος συνεργάτης εκφράζει την επιθυμία του να μάθει τι θα γινόταν αν μετά την εμφάνιση του κύβου στην υποδοχή (πέντε λεπτά πριν τοποθετηθεί εκεί) ο καθηγητής άλλαζε γνώμη και δεν τον τοποθετούσε εκεί στις τρεις. Δεν θα ανέκλυτε έτσι ένα παράδοξο;

«Πολύ ενδιαφέρουσα ιδέα», είπε ο καθηγητής Johnson. «Δεν το είχα σκεφτεί ποτέ αν και θα ήταν ενδιαφέρον να το δοκιμάσουμε. Πολύ καλά λοιπόν...».
Δεν ανέκλυσε κανένα παράδοξο. Ο κύβος παρέμεινε στην θέση του. Το υπόλοιπο όμως του σύμπαντος, συμπεριλαμβανομένου και του καθηγητή φυσικά, εξαφανίστηκε.

Έτσι, ακόμη και αν ολόκληρη η συμβολική πραγματικότητα αποσυντεθεί, διαλυθεί εις τα εξ ων συνετέθη, το Πραγματικό, ο μικρός κύβος, θα επιστρέψει στην θέση του. Αυτό ακριβώς εννοεί ο Lacan όταν επισημαίνει ότι η ηθική προσταγή συνιστά τον τρόπο της παρουσίας του Πραγματικού στο Συμβολικό: *Fiat justitia, pereat mundus!* Ο κύβος πρέπει να επιστρέψει στην θέση του ακόμα και αν εκλείψει ολόκληρος ο κόσμος, όλη η συμβολική πραγματικότητα.

Αυτή όμως είναι μια μόνο από τις διαστάσεις του λακανικού Πραγματικού: πρόκειται για την διάσταση που κυριαρχεί την δεκαετία του 1950 και στην οποία έχουμε το Πραγματικό – την ωμή, προ-συμβολική πραγματικότητα που επιστρέφει στην θέση της— και έπειτα την συμβολική τάξη που δομεί την αντίληψή μας για την πραγματικότητα, και τέλος το φαντασιακό, το

επίπεδο των απαιτηλών οντοτήτων των οποίων η συνοχή δεν είναι παρά αποτέλεσμα ενός κατοπτρικού παιχνιδιού – οι οποίες με άλλα λόγια δεν έχουν πραγματική ύπαρξη αλλά αποτελούν απλώς ένα δομικό προϊόν. Με την ανάπτυξη της λακανικής διδασκαλίας κατά τις δεκαετίες του 1960 και του 1970 εκείνο που αποκαλεί «το Πραγματικό» πλησιάζει όλο και περισσότερο αυτό που, κατά την δεκαετία του 1950, ονόμαζε το Φαντασιακό. Ας εξετάσουμε την περίπτωση του τραύματος: την δεκαετία του 1950, στο πρώτο σεμινάριο, το τραυματικό συμβάν ορίζεται ως μια φαντασιακή οντότητα η οποία δεν έχει επαρκώς συμβολοποιηθεί, αποκτάει δηλαδή θέση εντός του συμβολικού σύμπαντος του υποκειμένου (Lacan, 1988, κεφ. XXII). Την δεκαετία του 1970 όμως το τραύμα γίνεται *πρα-*

ματικό – είναι ένας σκληρός πυρήνας που αντιστέκεται στην συμβολοποίηση, το κρίσιμο στοιχείο όμως είναι ότι δεν έχει σημασία αν είχε μια θέση, αν «συνέβη όντως» στην λεγόμενη πραγματικότητα: εκείνο που έχει σημασία είναι ότι παράγει μια σειρά από αποτελέσματα (μεταθέσεις, επαναλήψεις, κλπ.). Το Πραγματικό είναι μια οντότητα η οποία είναι ανάγκη να κατασκευασθεί εκ των υστέρων έτσι ώστε να καταφέρουμε να εξηγήσουμε τις διαστρεβλώσεις στην συμβολική δομή. Το πιο γνωστό φροϋδικό παράδειγμα μιας τέτοιας πραγματικής οντότητας είναι φυσικά η αρχέγονη πατροκτονία: θα ήταν ανόητο να αναζητήσουμε τα ίχνη της στην προϊστορική πραγματικότητα, αλλά παρ' όλα αυτά είμαστε αναγκασμένοι να την προϋποθέσουμε αν επιθυμούμε να εξηγήσουμε την παρούσα κατάσταση των πραγμάτων. Το ίδιο ισχύει για τον πρωταρχικό αγώνα μέχρι θανάτου ανάμεσα στον (μελλοντικό) αφέντη και τον δούλο στην *Φαινομενολογία του Πνεύματος* του Hegel: είναι ανόητο να προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε πότε έλαβε χώρα αυτό το συμβάν. Εκείνο που έχει σημασία είναι τελικά ότι θα πρέπει να προϋποθεθεί, ότι αποτελεί ένα φαντασιωπικό σενάριο που υπονοείται από το γεγονός και μόνο ότι οι άνθρωποι εργάζονται – συνιστά την

διυποκειμενική συνθήκη της λεγόμενης «εργαλειακής σχέσης με τον κόσμο των πραγμάτων».

Το παράδοξο του Λακανικού Πραγματικού επομένως είναι ότι συνιστά μια οντότητα η οποία αν και δεν υφίσταται (υπό την έννοια ότι δεν «υπάρχει πραγματικά», ότι δεν λαμβάνει χώρα στην πραγματικότητα), χαρακτηρίζεται από μια σειρά ιδιοτήτων – ασκεί μια κάποια δομική αιτιότητα, έχει την δύναμη να παράγει μια σειρά αποτελέσματα στην συμβολική πραγματικότητα των υποκειμένων. Γι' αυτό ακριβώς τον λόγο είναι δυνατόν να το προσεγγίσουμε μέσα από μια πολλαπλότητα πολύ γνωστών ανεκδότητων που θεμελιώνονται στα ίδια μοτίβα: «Εδώ είναι ο τόπος στον οποίο ο δούκας του Ουέλνγκτον πρόφερε την περίφημη φράση του;» – «Ναί, εδώ είναι

ο τόπος, αλλά ποτέ δεν είπα αυτή την φράση» – η φράση που δεν ειπώθηκε ποτέ είναι το λακανικό Πραγματικό. Είναι δυνατόν να αναφέρουμε παραδείγματα ad infinitum – «Ο Smith όχι μόνο δεν πιστεύει στα φαντάσματα αλλά ούτε και τα φοβάται!» – ... φτάνοντας μέχρι και τον ίδιο τον Θεό, ο οποίος, σύμφωνα με τον Lacan, ανήκει στο Πραγματικό: «Ο Θεός συγκεντρώνει όλα τα χαρακτηριστικά της τελειότητας, εκτός από ένα, δεν υπάρχει!» Υπό την έννοια αυτή, το λακανικό *sujet suppose savoir* (το υποκείμενο που υποτίθεται ότι γνωρίζει) είναι και αυτό μια πραγματική οντότητα: δεν υπάρχει, αλλά προκαλεί μια αποφασιστική στροφή στην πορεία της ψυχαναλυτικής θεραπείας.

Αυτός είναι επομένως ο ακριβής ορισμός του πραγματικού αντικειμένου: ένα αίτιο το οποίο καθ'αυτό δεν υπάρχει – το οποίο είναι παρόν σε μια σειρά αποτελεσμάτων, αλλά πάντοτε με ένα διαστρεβλωμένο, μετατοπισμένο τρόπο. Αν το Πραγματικό είναι το αδύνατο, είναι αυτή ακριβώς η αδυνατότητα η οποία θα πρέπει να γίνει αντιληπτή μέσα από τις συνέπειές της. Οι Laclau και Mouffe ήταν οι πρώτοι που ανέπτυξαν αυτή την λογική του Πραγματικού στην σχέση της με το κοινωνικο-ιδεολογικό πεδίο, μέσα από την έννοιά τους του *ανταγωνισμού*

όπως αναπτύσσεται στο βιβλίο τους *Hegemony and Socialist Strategy*: ο ανταγωνισμός είναι ακριβώς ένας αδύνατος πυρήνας αυτού του είδους, ένα ορισμένο όριο που καθεαυτό είναι ένα τίποτα: μπορεί να κατασκευασθεί μόνο εκ των υστέρων, από μια σειρά συνεπειών που έχει, ως το τραυματικό σημείο που τους διαφεύγει. Εμποδίζει το κλείσιμο του κοινωνικού πεδίου. Κατ' αυτό τον τρόπο είναι δυνατόν να ξαναδιαβάσουμε ακόμα και την κλασική έννοια της «πάλης των τάξεων»: δεν αποτελεί το τελικό σημαίνον που δίνει νόημα σε όλα τα κοινωνικά φαινόμενα (κατά το κλισέ «όλες οι κοινωνικές διαδικασίες είναι σε τελική ανάλυση εκδηλώσεις της πάλης των τάξεων»), αλλά, ακριβώς το αντίθετο, ένα ορισμένο όριο, μια καθαρή αρνητικότητα, ένα τραυματικό όριο που εμποδίζει την τελική ολοποίηση, το κλείσιμο του κοινωνικο-ιδεολογικού πεδίου. Η «πάλη των τάξεων» είναι παρούσα μόνο στις συνέπειές της, στο γεγονός ότι κάθε προσπάθεια ολοποίησης του κοινωνικού πεδίου και απόδοσης στα κοινωνικά φαινόμενα μιας οριστικής θέσης εντός της κοινωνικής δομής είναι πάντοτε καταδικασμένη στην αποτυχία.

Αν ορίσουμε το Πραγματικό ως μια τέτοιου είδους παράδοξη, χιμαιρική οντότητα η οποία, αν και δεν υπάρχει, επιδεικνύει μια σειρά από ιδιότητες και είναι σε θέση να παράγει μια σειρά συνεπειών, γίνεται ξεκάθαρο ότι το Πραγματικό *par excellence* είναι η *jouissance*: η *jouissance* δεν υπάρχει, είναι αδύνατη, αλλά παράγει μια σειρά από τραυματικά αποτελέσματα. Αυτή η παράδοξη φύση της *jouissance* μας προσφέρει επίσης και μια εξήγηση για το θεμελιακό παράδοξο που χωρίς καμιά αμφιβολία επιβεβαιώνει την παρουσία του Πραγματικού: αναφέρομαι στο γεγονός της απαγόρευσης ενός πράγματος που είναι ήδη από μόνο του αδύνατο. Το στοιχειώδες μοντέλο είναι, φυσικά, η απαγόρευση της αιμομιξίας. Υπάρχουν όμως πολλά ακόμη παραδείγματα. Αναφέρω μονάχα την συνήθη συντηρητική στάση απέναντι στην παιδική σεξουαλικότητα: την άποψη ότι δεν υφίσταται, ότι τα παιδιά είναι ανυποψίαστα και αθώα πλάσματα, και ότι γι' αυτό ακριβώς πρέπει να τα ελέγχουμε με αυστηρότητα και να καταπολεμούμε την παιδική σεξουαλικότητα. Για να μην πω κιόλας το προφανές, ότι δηλαδή η πλέον περιφνημη φράση ολόκληρης της αναλυτικής φιλοσοφίας — η τελευταία πρόταση του *Tractatus* του Wittgenstein — ενέχει το ίδιο παράδοξο: «Εκεί όπου κανείς δεν μπορεί να μιλήσει, εκεί θα πρέπει να παραμένει σιωπηλός». Αμέσως ανακύπτει η ηλίθια ερώτηση: Αν γνωρίζουμε από την αρχή ότι είναι αδύνατον να πούμε οτιδήποτε για εκείνο που είναι ανείπωτο, σε τι οφελεί η προσθήκη της θέσης ότι δεν θα πρέπει να μιλάμε γι' αυτό; Το ίδιο παράδοξο συναντούμε στον Kant: όταν πραγματεύεται το ερώτημα της καταγωγής της νομιμοποιημένης κρατικής εξουσίας, παρατηρεί ότι δεν μπορούμε να διεισδύσουμε στην σκοτεινή καταγωγή της ακριβώς επειδή δεν θα έπρεπε να το κάνουμε (επειδή κάνοντάς το, θέτουμε τους εαυτούς μας εκτός του πεδίου της και έτσι αυτομάτως την απονομιμοποιούμε) — πρόκειται για

μια περίεργη παραλλαγή της βασικής ηθικής προστακτικής του *Du kannst, denn du sollst!* — Μπορείς, επειδή πρέπει!

Η λύση αυτού του παραδόξου — γιατί να απαγορεύεται κάτι που είναι ούτως ή άλλως αδύνατο; — έγκειται στο γεγονός ότι η αδυνατότητα σχετίζεται με το επίπεδο της ύπαρξης (είναι αδύνατο, δηλαδή δεν υπάρχει), ενώ η απαγόρευση σχετίζεται με τις ιδιότητες που ενέχει (η *jouissance* απαγορεύεται εξαιτίας των ιδιοτήτων της).

Μετάφραση

Γιάννης Σταυρακάκης

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

1. Ο όρος *point de capiton* μεταφράζεται συνήθως στα ελληνικά ως «σημείο διασφαφής». Η έννοια εισάγεται από τον Lacan στο σεμινάριο III του 1955-56 για τις *Ψυχώσεις*, όπου χρησιμοποιείται για να περιγράψει το γεγονός ότι παρά την συνεχή ολίσθηση των σημειωμένων κάτω από το σημείον που χαρακτηρίζει τον κοινωνικό κόσμο του νοήματος, στα φυσιολογικά (νευρωτικά) υποκείμενα υπάρχουν εντούτοις κάποιες μερικές καθηλώσεις του νοήματος στις οποίες η ολίσθηση σταματά, κάτι που δεν συμβαίνει στην ψύχωση. Με άλλα λόγια το *point de capiton* συνιστά το σημείο εκείνο στην αλυσίδα των σημειωμένων στο οποίο σταματά η αδιάκοπη κίνηση της σημασίας και παράγεται η απαραίτητη ανταπάτη καθήλωσης του νοήματος. Βλ. το αντίστοιχο λήμμα στο Evans, Dylan, *Introductory Dictionary of Lacanian Psychoanalysis*, Λονδίνο: Routledge, 1996 (υπό έκδοση στα ελληνικά από τις εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, μτφρ. Γιάννη Σταυρακάκη) (Σ.τ.Ε.)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Derrida, Jacques (1987) *The Post Card*, Σικάγο.
 Fenichel, Otto (1928) «Die Lange Nase», *Imago* 14, Βιέννη.
 Habermas, Jurgen (1985), *Der philosophische Diskurs der Moderne*, Φραγκφούρτη.
 Lacan, Jacques (1979) *The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis*, Harmondsworth.
 Lacan, Jacques (1988) *The Seminar of Jacques Lacan, Book I: Freud's Papers on Technique*, Cambridge.
 Laclau, Ernesto και Mouffe, Chantal (1985) *Hegemony and Socialist Strategy*, Λονδίνο.
 Nancy, Jean-Luc και Lacoue-Labarthe, Philippe (1973) *Le titre de la lettre*, Παρίσι.